

Marosán György: Hadijelentés a hátországból

A párizsi merényletet mindenki wake-up call-nak tekinti, amely az ISIS Nyugat ellen indított háborújára figyelmeztet. A legutóbbi, San Bernardino-i 14 áldozatot követelő mészárlást pedig csak azért nem nevezik egy háborúra figyelmeztető - „ébresztő” - jelzésnek, mert az elmúlt évben már több mint 350 (!) ilyen eset történt az USA-ban. Egy háború kimenetelét két dolog – a valódi ellenség azonosítása és a biztos hátország – dönti el. A terror esemény – első pillantásra - a háttérben rejtőzködő gonosz ellenség számlájára írható. Ám vigyázat, a látszat gyakran csal! A tetteseket nem ördögi hatalmak programozták élő pokolgéppé. A történeteket inkább kifejezi Walt Kelly - amerikai humorista – mondása: „Találkoztam ellenségeinkkel, és Ők, Mi vagyunk!” A valódi problémát eszerint nem a Kalifátus szétverése, inkább a terrorista sejthez csatlakozó vagy közössége ellen forduló fiatalok viselkedésének a megértése jelenti. Az egymást követő események sora ugyanis valamilyen járványra emlékeztet, amelynek éppen a modern társadalmakban élők esnek áldozatául. Úgyhogy megértéséhez forduljunk a témától - látszólag - távol álló jelenséghez.

1996-ban egy csendes amerikai városka, a georgiai Rockdale Atalanta, gazdagok által lakott külvárosában - ahol már évtizedek óta nem volt erre példa – a „tizenéves” fiatalok körében váratlanul szifilisz járvány robbant ki. (Christakis, N – Fowler, J. Kapcsolatok hálójában. 2010). Az orvosok először – érthető módon – hagyományos betegség mintájára próbálták megérteni és kezelni a jelenséget. Hamar kiderült azonban, hogy ami történt, nem annyira a szexuális úton terjedő betegségek, hanem a viselkedés járványaként érthető meg. Miközben a szülők abban a hitben éltek, hogy 14 éves gyermekük még egyáltalán nem érdeklődik a szex iránt, köztük nem egyiknek ötven szexuális partnere is volt! A járványt tehát a fiatalok viselkedési mintája – a fiatalok közösségében magas presztízsértéke lett az egyidejűleg sok partnerrel folytatott viszonyoknak – váltotta ki. A járvány visszazorításához ezért nem pusztán gyógyszerre volt szükség, a fiatalok barátai kapcsolatainak hálózatában rögzült viselkedési mintát kell megváltoztatni.

Az öngyilkos merényletek járványát épp így, alapvetően nem az váltja ki, hogy a muzulmán vallás valamely hittétele megfertőzi az agyat, és emiatt „kattan be” az adott személy. Az egyén az őt körülvevő csoport hatására válik „abnormálissá”. A járványt megszüntetéséhez ezért – miként a szifilisz esetén – az egyént kell megóvni attól,

hogy hajlamos legyen csatlakozni a terrorista hálózathoz. Elsősorban tehát az ön-, és közveszélyes cselekedetekre hajlamosító hatásokat kell megszüntetni. A kérdés ezért: miért válik valaki nyitottá, hogy szélsőséges, sőt terrorista csoporthoz csatlakozzon? Ennek megértéséhez vegyünk ismét egy különös példát. Az 1950-es években H. Harlow, amerikai pszichológus, egy – ma már, az állatvédők ellenkezése miatt megismételhetetlen - kísérletet hajtott végre. Születésüket követően elválasztotta a majom-csecsemőket anyjuktól, és két mű-majom gondozására bízva nevelte. Az egyik, drótból készült bábú tejfel táplálta a kicsiket, a másik, a puha és szőrös takaróval borított, az anya ölelését helyettesített. Harlow meglepetésére a kicsinyek idejük nagy részét az anyai érintést imitáló, de tejet nem kínáló mű-majmon töltötték. A majmok számára – vonta le a következtetést – fontosabb volt a simogatás, mint az élelem. A valódi anyjuktól elszakítva, műanyag által nevelt majmok mégis érzelmileg zavartak és agresszívek lettek, képtelenné váltak beilleszkedni a majom-társadalomba.

Az ember – hisz részben „majomból van” – hasonlóképpen viselkedik. A kutatók a Harlow-féle viselkedési deprivációt figyelték meg az árvaházakban nevelt gyermekeknél. A szülői szeretet hiányában, a társas kapcsolatoktól elszigetelt gyermekek érzelmileg elmaradtak, kezelhetetlenek és frusztráltak lettek. Nem elegendő hát biztosítani – mint Harlow mű-majmai - az életben maradáshoz nélkülözhetetlen meleg és csendes zugot, az ételt és italt. Szeretet és támogatás nélkül az ember nem képes közösségi lényvé válni. Emberi kapcsolataitól elszigetelten, kiszolgáltatottá válik az olyan csoportoknak, amelyek nem valódi törődést, és igazi megbecsülést, hanem pusztán ezek hamisítványát vagy másolatát kínálják. Az ember számára ugyanis a csoporthoz tartozás életszükséglet és a csoport-identitás viselkedésének fontos iránytűje. Ennek jelzéseit azért nehéz megérteni, mert a történelem során egyre több - egymásba skatulyázott és részben egymással vetélkedő – közösség jött létre.

„Legbelül” ott van a család, amelyben a viselkedést a közvetlen rokoni érzelmek, az ösztönszerű szolidaritás reflexei irányítják. Ezt veszi körül a „törzsi” világ, amelyben a „mieink” iránt feltétlen bizalom, és az „idegenek” engesztelhetetlen gyűlölete vezérli a viselkedést. E köré épült a világvallások által megformált közösség: az azonos szimbólumokat viselő, „testvérek”, aki viszont idegen szimbólumokat visel, azt el kellett utasítani. A törté-

nelem során azután, az ismeretlenekből álló elképzelt közösségen belül létrejött egy szűkebb, de otthonosabb közösség: a nemzet. A szabványosított nyelvre, és kultúrára építő nemzeti identitás felülírta az össze többi, és hatása megmutatkozott egyrészt abban, ahogyan az ismeretleneket testvérként kezelték, másrészt abban, ahogyan háborút viselt más nemzetek ellen. Az ember történelmének túlnyomó részét kevésszámú személyt tartalmazó intim csoportban - a családban és a falu keretei között - élte le. Alapvetően ezekben érezte - és érzi ma is - magát otthonosan. Ismeretlen helyre érkezve - városba kerülve, új céghez belépve, kollégiumba költözve, más országba települve - automatikusan ilyen intim kapcsolatokat nyújtó közösségeket keres magának.

A városi civilizáció ezt - a kitüntetett személyek alkotta egyedi - viszonyrendszert felváltotta, ismeretlenek sokasága között létrejövő, áttekinthetetlen és kusza kapcsolati hálóval. Ám hiába kínálja a civilizáció az életet kellemsé tevő dolgok sokaságát, az ismeretlenekkel való együttélését csak két különös viselkedést befolyásoló eszköz teszi lehetővé. Egyrészt, az állam, a személytelen szabályok és intézményes kényszerek rendszerével. Másrészt, életünkbe beépültek a tudatbefolyásoló szerek: részben a vallások, részben az alkohol és más kábítószer kiterjedt használata. A 20. században azután az ismeretlenek százazreit szűk helyre bezsúfoló városok, a ritka kivételből, tipikussá váltak. És gyorsan megszoktuk előnyeiket: a biztonságot, az áruk tömegét, a szinte mindenki számára elérhető lehetőségek széles skáláját, élmények és gyönyörök kimeríthetetlen forrását. Csak ha véletlenül, valamilyen szerencsétlenség miatt kicsöppenünk belőle, szembesülünk a múlt jegyeivel: éhség, zaj, hideg, forróság, szomjúság, fájdalom, bizonytalanság. Mégis, a hétköznapokban egyre gyakrabban bukkannak elő problémái: a párkapcsolatokat kiszorító szingli lét, a gyengülő család, a széteső kisközösségek, és az emberek kaotikus keveredése, ahogyan kontrollálatlan áradatként zúdulnak keresztül a Glóbuszon.

A társadalom „atomizálódott”: az ember leszakadt közösségéről, környezete cseppfolyóssá, viszonyai bizonytalanná, kapcsolatai megfoghatatlanná váltak. Ebben a helyzetben a régi korok pusztító pestis-, és kolera-járványait felváltották a depresszió és a szorongás járványai. A következmény: az egyik oldalon a vallási és politikai fanatizmus, a másikon az alkohol és a kábítószerfogyasztás szinte feltartóztatlan terjedése. Modern világunk feltételei között élő ember - Harlow majomcsecsemőjeként - hozzájut ugyan az élethez minimálisan szükséges javakhoz, ám nélkülözni kénytelen a befogadó intim kisközösséget. Ez a „sem meghalni, sem igazán élni

nem engedő” környezet azután különös viselkedésre készíti az embereket. Kiformálódott például a fan boyok - az internet elfogult, csak saját véleményére kíváncsi rajongójának - világa.

A fan boy, valamely személyt, terméket, szolgáltatást, vállalatot fenntartás nélkül, ellenmondást nem tűrően hirdeti, miközben a versenyző terméket, személyt nem egyszerűen lekezeli, hanem becsmerli. A „sajátokról” az imádat hangján, a „másokról”, mély megvetéssel, kifejezett undorral szól. A fan boy-ok gyakran egyedül élnek, de idejük túlnyomó részét csoportokba verődve, „fürtökben” mulatják. A kutatások fontos felismerése, hogy az ember - evolúciós öröksége miatt - hajlamos „fürtösödni”. A 100-150 emberből összeálló „fürtöket” a közvetlen és erős személyes kapcsolatok számai fűzik közösségekké. A „fürtön” belül mindenki tud, mindenkiről, mindent. Erősek a szolidaritás számai és a vélemények, nézetek, szokások egymáshoz csiszolódnak. Az ember, mindig is ilyen „fürtökben” élt: ilyen volt a nagy-család, a faluban, az „alvég” és a „felvég”, de ilyen volt a munkásosztály kialakulását követően az egy helyen dolgozók és élők munkáskolóniája is.

Egykor a „fürtök” a rokoni kapcsolatokat követve - természet-adta módon - szerveződtek. Napjaink tömegtársadalmában viszont véletlen hatások - az érdeklődés és a lakóhely - formálják. A városba tódulással, a folyamatos vándorlással, illetve a gyári munkás-közösségek szét hullásával, ezek a fürtök is szétestek. Az erős szállakkal összefűzött „fürtök” feloldódása sokáig azért nem tűnt fel, mert hiányát elfedték „pótlékai”: vallási közösségek, politikai pártok, civil mozgalmak vagy társadalmi klubok. Ám az egyéni életút kacskaringói miatt, mind többen szakadnak ki a védelmet és a befogadottság érzését nyújtó közösségeikből. Intim közösség híján - mint Harlow majmai - frusztráltak, hisztis, érzelmileg labilis, kiszámíthatatlan viselkedésűvé válnak. És a kutatás pontosan ilyennek mutatja őket: perifériára sodródott, alkalmazkodni képtelen, elismerésre vágyó, de visszautasított, önmagát másodrendű állampolgárnak érző, ezért a társadalmat megbüntetni vágyó személynek. (Butler, D. *Terrorism science. Nature*, 2015 dec.2.) Alapvetően ez az életérzés készíti egy embert a józanésznek ellenmondó tettet végrehajtani: csatlakozni egy szektához, egy mánia-követő csoporthoz, vagy akár egy terrorista sejthez.

A modern tömegtársadalmak körülményei között élő egyén - a hihetetlenül kiterjed Facebook kapcsolataival együtt - magányos, és szomjúhozza a valódi közösség „érintését”. (Lásd: TED - Sherry Turkle: *Connected, but*

alone?). Egyre többeknek szétesik a világa, félresiklik élete, elvész a jövője és nem talál értelmes célt a maga számára. Nem elsősorban azért önti el váratlanul agyukat a vér, mert az erőszak **mémje** elfoglalja azt. (A mém - R. Dawkins által felfedezett fogalom - némileg leegyszerűsítve, a kultúra génjeit jelöli. R. Dawkins: Az önző gén. 1986.) Azért lesznek fogékonyak egyre többen az erőszak **mémjeire**, mert intim kisközösségből kiszakadtak, és magányossá váltak. Egy váltja ki egy amerikai kisvárosban az egyetemi vagy a munkahelyi mézárilást.

Ugyanez a fiatal Európában egy terrorista sejthez csatlakozik, adaptációs kísérleteinek kudarcai miatt fordul saját társadalma ellen. A meghatározó motívum: megrendült közösségi identitásuk, és ezt szomjazva, hajlamosak csatlakozni egy közösség-pótlékot kínáló, és – látszólag – értelmes célt nyújtó csoporthoz. A legújabb kutatások feltárták azt a folyamatot, ahogyan egy ilyen csoport „beszippantja” az egyént. A vizsgálatok láthatóvá tették, ahogyan csatlakozó „feloldódik” a csoportban, és hajlandó annak minden parancsát végrehajtani. (Whitehouse, H. Lanman, J. 2014. The Ties That Bind Us. Current Anthropology.) Élete egyé válik a csoportéval, abból kiszakítva nem élhet tovább, és mindent megtesz érte. A líbiai forradalmi csoportokban végzett kutatások is azt igazolták, hogy a forradalmi sejt, mintegy a család helyébe lép. Alapvető igazodási ponttá válik, az egyetlen közösséggé, amely minden tettet igazol, és amelyért bármit meg kell tenned. Miközben a külső szemlélő amoralitásnak látja viselkedését, ő éppen a morálra hivatkozva hajtja végre a terrorakciót.

Emiatt nincs a terror örület-járványának biztos, gyors, egyszerű és könnyű terápiája. Ezért nem elég tehát legyűrni az Iszlám Államot, és megsemmisíteni klónjait. A járvány kiváltó okait, modern világunk „megbetegítő”

feltételeit kell megszüntetni. Az ember evolúciós örökségénél fogva ugyanis két egyaránt fontos, de bizonyos értelemben vetélkedő szükséglettel rendelkeznek: a befogadottság és az elkülönülés. Az *elvegyülésnek* és *kiválásnak* az életminőségre gyakorolt összetett hatását egy fordított U görbével ábrázolják. A túl szoros kötöttségek az egyéniség feladására kényszeríthetnek, ám az ellenkező véglet, a kötöttségek teljes hiánya, épp így bizonytalanná és frusztrálttá tehet. Az ember számára csak a közösségi integráltság és az individualizmus optimális aránya teremt élhető körülményeket. Éppen ez az, ami – különösen a migráns családok második, harmadik generációja számára – az elmúlt évtizedekben megnehezült.

A Nyugatnak rá kellene ébredni, hogy háborúban áll – ismételteti mindenki. Ám nem árt az óvatosság, amikor háborút emlegetünk. Ebben a küzdelemben ugyanis a siker nem pusztán a hadsereg alkalmazásán múlik. Még csak nem is azon, hogy a liberális demokráciák, korábban elképzelhetetlen módon, az egyén jogait szűkítő kényszereket vezetessenek be. A front háttérháza azért labilis, mert a modern társadalmak „normális” működés módja idézi elő az elmagányosodást és kulturális identitásvesztést. Mindenekelőtt tehát olyan feltételeket kell teremteni, amelyben egyrészt az intim kis-közösségek újra felvirágozhatnak, másrészt mégis kellően nyitottak maradnak ahhoz, hogy az egyén szabadon, egyidejűleg több közösség tagjává is válhasson. Ha az egyén talál ilyen befogadó kis-közösségeket, akkor készséggel aláveti magát szabályainak, és elutasítja ennek pótlékeit. Ám hiába próbáljuk a 19. század nemzetfelfogása alapján újrahomogenizálni a globális tömegtársadalmat, a frusztrált, identitás-hiányos, és szélsőségességre hajlamos egyén továbbra is ki lesz szolgáltatva a terrorizmus viselkedési járványának, és rendre „bekattan”. És mi újra és újra tanácstalanul azt kérdezzük: miért?